

УДК 821.111-3.09"19"С.Моем

ВІЛЬЯМ СОМЕРСЕТ МОЕМ – МІЗАНТРОП ЧИ МОРАЛІСТ?

Наталія Михайлюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Вільям Сомерсет Моєм – один тих письменників, які зазнали різкої критики та неприйняття свого часу через “неформатність” творів саме в ту епоху. Відмова розуміти та миритися із буржуазною мораллю початку ХХ ст. вела до звинувачень у цинізмі, сарказмі та іронії. “Життя без прекрас” – те, що приваблювало В. С. Моема та показувало його ставлення до надмірних і часто штучних прикрас у мові, у поведінці, у способі життя. Не нав’язуючи читачеві власної думки, письменник апелює до вічного – Краси та Добра.

Ключові слова: мораль, цинізм, світогляд, простота, мистецтво, вікторіанська доба.

В англійській літературі ХХ століття значне місце відведено темі мистецтва і митця. Посиленому розвитку “роману про митця” передували в Англії тривалі й гострі дискусії з проблем естетики та мистецтва, що розгорілися в останній третині ХІХ століття. Хоч їх учасники (Дж. Рескін, В. Морріс, В. Пейтер, О. Уайльд, Б. Шоу та ін.) дотримувалися різних, нерідко протилежних соціальних і філософсько-естетичних позицій, їх об’єднувала й спільна мета: подолання “вікторіанського застою”, оновлення духовного й культурного життя країни. Отже, не випадковою була активація інтересу до теми мистецтва в англійській літературі “на рубежі віків” у творах О. Уайльда, Т. Гарді, Г. Уеллса, Дж. Голсуорсі, А. Беннет, Г. Джеймса, К. Маккензі, Д. Г. Лоуренса, Дж. Джойса, С. Моема.

Незважаючи на постійний читацький інтерес до творів Сомерсета Моема, критика не обдарувала його щедрою увагою та зичливістю. Його ім’я не ввели до літературного канону: в академічних працях істориків англійської літератури, ім’я С. Моема не згадано взагалі або інколи лише мимохідь. У так званих “поціновувачів літератури” він не викликав цікавості тому, що у вік експериментаторства, формальних хитромудрощів та екскурсів у глибини підсвідомості він лишався демонстративно традиційним. За ним закріпилася слава комерційного автора, його твори вважали за односторонні, про нього висловлювали найсуперечливіші думки. Одні звинувачували його в мізантропії, в байдужості, цинізмі, мало не аморальності, інші вбачали у ньому сентименталіста й гуманіста. Крім того, С. Моема проголошували натуралістом, реалістом, романтиком. Писали про його загадковість, приписували йому подвійне життя. “Він – непростий як особистість, але як письменник – ні. Суперечливий? Так. Але зовсім не загадковий. Він прагнув створити власну філософію життя, але мало дбав про її послідовність” [1, с. 5].

Сомерсет Моєм належав до покоління письменників, що вступили в літературу

на зламі віків. “Його літературний дебют випав на останні роки правління королеви Вікторії, коли Британська імперія була все ще могутньою. А помер письменник, коли імперія фактично перестала існувати” [10, с.15]. За роки свого існування Британська імперія виробила особливу форму суспільної свідомості, яка повністю сформувалася у вікторіанську епоху. Ця форма була складним комплексом норм поведінки, соціально-політичних цінностей і психологічних настанов, які ґрунтувалися на ієрархічному принципі; невід’ємними складовими цього комплексу були концепція британського офіцера і джентльмена та неможливість переступити межу між “білою людиною” і “туземцем”. Одним словом, це був традиційний британський снобізм, який збагачувався за рахунок колоніального устрою країни. Тому Моем говорив про “імперіальну” суспільну свідомість своїх співвітчизників. І робив це в притаманній йому зовнішньо нейтральній манері, коли не автор своїми підказками і поясненнями, а художній матеріал, відповідно організований сюжет і персонажі, які внутрішньо розкриваються, ведуть читача до певного морального висновку про певну частину життя.

Сам Моем називав себе “останньою реліквією едвардіанського віку”. Проте це не був вік у власному розумінні цього слова. Літературознавці йменують так недовгий період на початку ХХ століття, позначений активацією суспільної свідомості, особливою енергією заперечення та енергією заперечення пошуків. Безповоротно відходили в минуле ілюзії “стабільності”, “нерушимості” “ситої” Англії. Найвизначніші представники літератури тотально переоцінювали моральні та ідейні підвалини буржуазної вікторіанської Англії. Вони відкидали етичний комплекс того періоду, його суспільну психологію, засновану на лицемір’ї. Парадокс літературних портретів цих письменників полягав у тому, що вони, успішні буржуазні літератори, об’єктивно були антибуржуазними, і те, що виходило з-під їхнього пера, знаходило конкретну соціальну адресу: “Англіїці – нація політиків, і мене часто запрошували ті люди, які більш за все цікавилися політикою... я зробив висновок, що для керівництва державою не потрібно великого розуму. Треба припускати, що для цього потрібен специфічний талант, який зовсім не залежить від загальної талановитості” [6, с. 47].

Підзаголовок одного з його найліпших романів “Пирог і пиво чи Скелет у шафі” пов’язаний з англійським прислів’ям: “У кожному домі є свій скелет у шафі”, тобто якась ганебна таємниця, що її старанно приховують. Цей підзаголовок виражає лейтмотив чи не всієї творчості письменника. В його оповіданнях і романах розкривається різюча невідповідність видимості й реальності. З майстерністю хірурга й тонкого психолога С. Моем препарує добре знайомі йому характери й середовище середніх та вищих класів. “За зовнішньою респектабельністю своїх персонажів письменник оголює міщанську нікчемність, аморальність, дух власництва, владу забобонів, що калічать особистість” [1, с. 8–9].

Як зазначила М. Комолова, естетична критика буржуазного світу майже в усіх творах Моема виливається, зазвичай, у надзвичайно тонке, в’їдливо-іронічне розвінчування снобізму, що спирається на ретельному відборі характерних слів, жестів, рис зовнішності та психологічних реакцій персонажів: Елрой Кір (“Пирог і пиво”), помічник губернатора Гонконгу Чарльз Таунсенд та його дружина Дороті (“Барвисте покривало”), американець Еліот Темплтон, дивовижно переконлива квінтесенція снобізму (“Лезо бритви”). У ліпшому випадку снобістське світосприйняття обертається

трагікомедією (як в оповіданнях “Щось людське” чи “Рівно дюжина”), яка, однак, може закінчитися нещасливою розв’язкою (новела “В лев’ячій шкурі”) [7, с. 15].

На думку С. Моєма, абсолютизація будь-якого навіювання, що породжує нетерпимість, і різні, нехай і найщиріші форми фанатизму, в тім числі й релігійний, суперечать людській природі, несучи за собою насилля над людиною. Життя, все одно, рано чи пізно їх руйнує, вибираючи своєю зброєю саму людину, і каяття буває жорстоке, як це бачимо на прикладі Девідсона в новелі “Дош”.

Вічне питання – “що таке життя, чи є у ньому будь-який сенс” (“Лезо бритви”) – переслідувало Моєма все життя. У період “Лізи з Ламбету” відповідь була одна: людина живе, щоб брати участь у нескінченній боротьбі за існування. У “Тягарі людських пристрастей” погляди автора змінилися, приблизившись до філософії Мопассана в романі “Життя”: сенс життя – в самому житті. Ще інше вирішення питання постає в романі “Місяць і шеляг”: виправдання людини – у плодах її діяльності, які необхідні людству; найвища форма діяльності – творення прекрасного, Краси. “Барвисте покривало” вносить свої корективи: “Найбільша краса – у прекрасно прожитому життю. Це – найбільший шедевр мистецтва.” А у “Підводячи підсумки” Моєм говорить, що ні мети, ні сенсу в житті немає [11, с. 512].

Якщо в публіцистиці Моєм висловлювався прямолинійно й однозначно, то в художніх творах він, вірний певним літературним традиціям та особливостям свого обдарування, відкидав “лобові рішення”, прямолинійну тенденцію у зображенні дійсності. Більш за все він прагнув бути правдивим і відтворити розмаїтість життя і складність людських доль. Довіряючи читачеві, не нав’язував йому готових суджень, але підводив до них логікою розвитку сюжетів і характерів, виразними деталями оповіді. На таку манеру написання безпосередній вплив мала його лікарська практика: “Тут було те, що мене найбільше приваблювало, – життя без прикрас... Фрази, почуті в той час, до тепер звучать у вухах. Я бачив, як люди вмирили. Бачив, як вони переносили біль...” [11, с. 35].

У своїй художній прозі С. Моєм, зазвичай, віддавав перевагу манері зовні безпристрасної об’єктивної розповіді. За поверхового сприйняття це створювало оманливе враження незацікавленості, відстороненості автора. Звідси – часті докори критиків, звинувачення в байдужості, цинізмі, мізантропії. Ті самі звинувачення виникали і з прямо протилежного приводу – щодо сатиричних тенденцій його творів. Сатиричне зображення служителів церкви, літературного середовища, родинних звичаїв та іншого накликало на нього нападки з боку консервативної частини його читачів, які добачали в цьому невіру в людину, відсутність позитивних цінностей. Проте автор вбачав інше призначення своїх творів: “Мене часто називають циніком. Мене звинувачують у тому, що в своїх книгах я роблю людей гіршими, ніж вони є насправді. Як на мене, я в цьому невинен. Я просто виявляю деякі їхні риси, на які багато письменників заплющують очі. На мою думку, найхарактерніше в людях – це непослідовність. Я не пам’ятаю, щоб коли-небудь побачив цілісну особистість” [11, 49]. Будучи відданим традиціям англійської літератури щодо аналізу снобізму, – традиціям Свіфта, Джейн Остен, Діккенса і Теккерея, Джорджа Еліота і Т. Гарді, – Моєм жалить своєю іронією не людину загалом, а тільки викривлення її природи під впливом норм соціальних умовностей.

Форми, способи виразу авторської свідомості, світовідчуття у різних митців слова виявляються по-різному. Одному, як наприклад, Гарді, властива похмура патетика,

іншому, як Б. Шоу, – ексцентричні ескапади, третьому – Г. Уеллсові – грізні пророцтва й публіцистична прямолінійність. У С. Моєма був свій негучний, але чіткий голос, і ставлення до світу він висловлював у стриманій, ледь іронічній манері, не позбавлений ще й інших емоційних відтінків. Роль іронічного спостерігача стала для нього звичною позою, але це був спостерігач вдумливий, розумом, почуттями (а часом і вчинками) причетний до зображуваних подій. “Позиція автора в оповіді втілювалася не лише у відборі матеріалу, в розташуванні дійових осіб, улюбленій формі оповідання від першої особи або крізь призму сприйняття близького йому героя. Вона втілювалася в логіці розвитку дії, у розв’язанні життєвих колізій, характеристиках персонажів, у нечастих, але від того не менш переконливих авторських коментарях” [1, с. 11].

Оповідній майстерності С. Моєма, автора оповідань і романів, сприяв здобутий у молоді роки досвід драматурга, вміння “спрямовувати інтерес публіки”, прагнення до лаконічних і виразних діалогів, до ущільненості й динамічності сюжету, його драматизації, що не лише надавала текстові більшої захопливості, а й глибше розкривала конфлікт, різкіше позначала контури характерів. Головним у стилі він уважав ясність і простоту, благозвучність. У “важких” художніх творах він вбачав або невміння ясно мислити, або недбалство, або позу. Однаковою мірою засуджуючи і те й друге, він в одному випадку, вбачав у цьому або самовдоволеність, або снобізм. Посміюючись над туманностями й словесним плетивом прози декотрих своїх сучасників, він писав: “Ви говорите одне, а маєте на увазі інше. То чом би не сказати відверто про це?” [3, с. 12] Не дивно, що у читача, який був перенасичений натуралістичним психологізмом Дж. Джойса, хисткою безсюжетністю В. Вульф, витонченою інтелектуальністю О. Гакслі або просто не сприймав їх, твори С. Моєма користувалися популярністю. Демократизм простежується у поглядах письменника – як на життя, так і на літературу. Виступаючи проти незрозумілості, він писав, що вона одягається в аристократичне вбрання, і автор затуманює свої думки, щоб зробити їх недоступними для загалу. Письменник не вірив, що краса може бути сприйнята тільки вибраними, а схилився до думки, що мистецтвом повинні насолоджуватися всі, касти – це тільки вигадка та іграшка.

Також часто Моєму закидали те, що він пише для комерції, а він не приховував те, що він пише не заради грошей, а для того, щоб позбутися тих задумів, характерів, що переслідували його, але водночас не заперечував, що творчість допомагає йому забезпечити себе. Він говорив, що бідність в ореолі святості й покірності – це вигадка, яка не прикрашає людину, а, навпаки, штовхає до злочину. Ось чому письменник розглядав творчість і як спосіб заробітку, як ремесло, яке не менш пристойне за інші.

Моєм знаходить вічні цінності, які надають зміст кожному людському життю, у Красі та Добрі, надаючи перевагу естетичному аспекту. В світовій літературі це не було новизною, проте він і не претендував на відкриття в цій сфері. Будучи скептиком, письменник приходив до вічних істин через власний досвід, нічого не сприймаючи на віру (це властиво і його персонажам). Після тривалої дискусії з собою Моєм зробив висновок, що мета мистецтва не в красі, а в добрі. “Цінність мистецтва не в красі, а в правильних вчинках” [11, с. 514].

Проза Моєма “фактурна” та емоційно виразна за всієї своєї природності, простоти, відсутності стильових прикрас і орнаментальності. Парадоксальне поєднання непоєданого було притаманне як Моєму-письменнику, так і Моєму-людині. Будучи

зв'язаним від народження з простими людьми, саме вони стали мішенню його іронії. Він – скептик, який стверджував, що люди йому байдужі й нічого доброго від них очікувати не можна, водночас був особливо чутливим до прекрасного в людині та ставив добро й милосердя вище за все.

Книги Моєма викликали, викликають та викликатимуть до себе різне ставлення, але тільки не байдужість. Чесність письменника завжди імponує читачам, спонукаючи до жвавого обговорення, обміну думками та оцінками. І таку розмову ведуть з Моємом вже кілька поколінь, погоджуючись, сперечаючись. Отже, його книги продовжують жити, а з ними й автор.

Моєма легко читати і це можна пояснити тим, що він писав лише про те, що добре знав та в чому був впевнений, тому деякі теми того часу не знайшли відображення в його творчості: війна, революційні заворушення, проблема влади”. Взагалі, він вважав, що письменникові не треба займатися політикою, бо це негативно впливає на нього. Мова йде не про політичний роман як явище художньої прози, а про спроби подати політичні ідеї в прозаїчному оформленні.

Те, що траплялось з Моємом, він так чи інакше застосовував у своїх творах: “Бувало, що якесь моє переживання слугувало мені темою, і я видумував низку епізодів, щоб розкрити її, але частіше я вибирав людей, з якими був близько чи хоча б трохи знайомий, і на цій основі створював своїх персонажів. Факти і вигадка в моїх книгах так переплітаються, що зараз, озираючись у минуле, я не завжди можу відрізнити одне від іншого” [11, с. 24].

Ліпше за всіх критиків Моєм говорив про свої твори, що в них нема й не може бути тієї теплоти, величезної людяності та душевної чіткості, які присутні в творах тільки найталановитіших письменників [4, с. 113]. Проте і у його найліпші книги постають загальнолюдські та філософські проблеми. Відповіді Моєма були неоднозначними, а іноді й суперечливими чи неприйнятними, але в будь-якому випадку, саме щирість автора у підході до цих проблем – аж до зізнання, що і сам він не знає відповіді – є цінною. А якщо він і пропонує власну думку, то не просить вважати її істиною. Та чи існують вичерпні відповіді на запитання Моєма та його героїв? Принаймні, література і дотепер не поставила на них крапки.

Попри всю критику Сомерсета Моєма, неможливо заперечити його талант. Як сказав А. Поуп: “...люди, що би вони не говорили, схвалюють чужу думку, тільки якщо вона збігається з їх власною” [10, с. 28].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Влодавська І.* Герої в пошуках сенсу буття / Влодавська І. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5–17
2. *Влодавська І.* Цей “загадковий” Сомерсет Моєм / Влодавська І. // Всесвіт. – 1974. – №2.
3. *Ионикс Г. Э.* Уильям Сомерсет Моєм: Грани дарования / Ионикс Г. Э. // Моэм У.С. Подвоя итоги. – М., 1991. – С. 5–22.
4. *Гинзбург Л.* Литература в поисках реальности / Гинзбург Л. // Вопросы литературы. – 1986. – № 2. – С. 98–138.
5. Зарубежная литература XX века. В 2-х книгах. Энциклопедическое издание. Книга I (А – И): – М. : Олимп ; Издательство АСТ, 1997. – 832 с.; Книга II (И – Я). – 768 с.

6. *Колдер Р.* Сомерсет Моэм: жизнь и творчество / Колдер Р. – М., 2001. – 157 с.
7. *Комолова М. О.* Літературно-естетичні погляди Сомерсета Моэма / Комолова М. О. // Ін. філологія. – 1981. – В. 6.
8. *Нагибин Ю.* Ненаписанный рассказ Сомерсета Моэма / Нагибин Ю. // Встань и иди: Повести и рассказы. – М., 1989. – С. 30–75.
9. Роман про митця повоевних років. Література Англії ХХ століття : навч. посібник / К. О. Шахова, Н. Ю. Жлуктенко, С. Д. Павличко та ін. ; за ред. К. О. Шахової. – К. : Либідь, 1993. – С. 7–11.
10. *Скороденко В.* Практическая эстетика Уильяма Сомерсета Моэма, или Секреты творчества / Скороденко В. // Моэм У. С. Искусство слова. – М., 1989. – С. 5–30.
11. *Сомерсет Моэм.* Подводя итоги / Сомерсет Моэм ; пер. с англ. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 544с.
12. *Шашян М.* Зарубежные письма / Шашян М. – М., 1964. – 213 с.
13. *Maugham W.S.* The Moon and Sixpence / Maugham W.S. – М. : Raduga, 1978. – 143 с.
14. *Maugham W.S.* Theatre / Maugham W. S. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1984. – 202 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

WILLIAM SOMERSET MAUGHAM – A MISANTHROPE OR A MORALIST?

Nataliia Mykhailiuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

William Somerset Maugham is one of those writers who came in for severe criticism at that time because of the “extraordinary” works of his epoch. The refuse to understand and accept bourgeois morals of the beginning of the XXth century led to the charge of cynicism, sarcasm and irony. “Life without veil” – is the thing that raised Maugham’s interest and showed his attitude towards excessive and often artificial decorations in speech, behaviour and style of life. Without imposing his own opinion the writer appeals to the eternal values – the Beauty and the Good.

Key words: morals, cynism, attitude, simplicity, art, Victorian Age.

УИЛЬЯМ СОМЕРСЕТ МОЭМ – МИЗАНТРОП ИЛИ МОРАЛИСТ?

Наталья Михайлюк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Уильям Сомерсет Моэм – один из тех писателей, которые подвергались резкой критике из-за неприятия в свое время через “неформатность” произведений именно в ту эпоху. Отказ понимать и мириться с буржуазной моралью начала XX века вела к обвинениям в цинизме, сарказме и иронии. “Жизнь без прекрас” – то, что привлекало У. С. Моэма и показывало его отношение к чрезмерным и часто искусственным украшениям в речи, в поведении, в образе жизни. Не навязывая читателю собственного мнения, писатель апеллирует к вечному – Красоте и Добру.

Ключевые слова: мораль, цинизм, мировоззрение, простота, искусство, викторианская эпоха.